

A metapragmatikai tudatosság jelzései internet közvetítette diskurzusokban¹

1. Bevezetés

A tanulmány a metapragmatikai tudatosság jelzéseit vizsgálja internetes diskurzusokban (vö. Laczkó–Tátrai 2015a) a funkcionális kognitív pragmatika háttérfeltevéseiből kiindulva, felhasználva az interszjektív kontextus és a közös figyelmi jelenet modelljét (Verschuereen 1999, 2004; Croft 2009; Tátrai 2017) A metapragmatikai tudatosság ebben a keretben azt jelenti, hogy a diskurzus résztvevői képesek reflexíven viszonyulni a különféle nyelvi konstrukciókhoz és a velük összefüggő kognitív folyamatokhoz, illetőleg szociokulturális elvárásokhoz. A beszélők különféle metapragmatikai jelzések alkalmazásával reflexió tárgyává tehetik a saját vagy a befogadó(k), illetőleg más harmadik személyek megnyilatkozási és befogadási tevékenységét, továbbá a diskurzus szerveződését is. A metapragmatikai jelzések terjedelme és kidolgozottsága, valamint a metapragmatikai tudatosság mértéke között alapvetően ikonikus összefüggés van: minél terjedelmesebbek és szemantikailag kidolgozottabbak a metapragmatikai jelzések, annál nagyobb a metapragmatikai tudatosság mértéke.

A tanulmány fókuszában a közös figyelmi jelenetre és a referenciális jelenetre vonatkozó reflexív viszonyulások különféle nyelvi megvalósulásai állnak. Az empirikus vizsgálatot két magyar nyelvű számítógép közvetítette műfaj adja: az úgynevezett tematikusan kötetlen (<http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9157953&la=134947965>, napi szintű írásbeli, spontán polilogikus társalgás) és a tematikusan kötött topik (<http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9017476&la=125481821>, történetelbeszélés polilógus formájában). Két, 200, illetve 500 hozzászólásból álló, összefüggő mintában manuálisan annotáltam a megnyilatkozások létrehozására és befogadására, valamint a referenciális jelenetre vonatkozó nyelvi megvalósulásokat. Az elemzésekben a kvalitatív jellemzőket állítottam előtérbe, kvantitatív szempontokat a diskurzustípusokra jellemző arányok jelzésére használtam fel.

A kutatási kérdések a következők. 1. Milyen típusait lehet megkülönböztetni az interszjektív jelentésképzésre reflektáló metapragmatikai jelzéseknek, amelyek terjedelme és szemantikailag kidolgozottsága erős fokozatúságot mutat (a fokozatúság

¹ A 2021-es IPrA-konferencián elhangzott előadás kibővített, magyar nyelvű változata. A tanulmány az NKFIH 129040 *A magyar nyelv igei konstrukciói. Használatalapú konstrukciós nyelvtani kutatás* támogatásával készült. Köszönettel tartozom Tátrai Szilárdnak a kéziratához fűzött szakmai megjegyzéseikért.

skalaritást feltételez: a lehorgonyzott mondás- és kognitív igéket tartalmazó megnyilatkozásoktól a deszemantizálódott diskurzusjelölő(ig)? 2. Az adott műfaj két eltérő altípusát képviselő két minta (spontán és kötetlen mindennapi diskurzus, valamint a konstruáltabb történetmesélés) milyen közös és eltérő vonásokat tartalmaz, és ebből milyen műfajspecifikus jellemzők állapíthatók meg?

Az előzetes feltevéseim szerint mindkét mintában erőteljes műfajspecifikus jellemzőnek tekinthető a metapragmatikai jelzések jelenléte jellegzetes kidolgozottságbeli és mintázatbeli eltérésekkel. A spontán kötetlen diskurzusokban deszemantizáltabban jelennek meg, a diskurzus spontaneitásának, a beszélt nyelvi minta követésének megfelelően, különösen a megnyilatkozások kezdeti részében, például a diskurzus fordulóváltásainak a jelölésére. A tervezettebb megnyilatkozásokban nyelviileg kifejtettebb megvalósulásokat találunk, sajátos elrendeződésben, a megnyilatkozások elején és végén, de a diskurzus közben is a figyelemirányítás tudatosításának a részeként.

A fenti esettanulmányok az internet közvetítette diskurzusok műfajspecifikus működésének minél következetesebb leírásához és megértéséhez kívánnak hozzájárulni a metapragmatikai tudatosság kérdéskörén belül.

A tanulmány felépítése a következő: először a funkcionális kognitív pragmatika legfontosabb jellemzőit ismertetem (2.), majd meghatározom a metapragmatikai tudatosság ezen elméleti kereten belüli megközelítésmódját (3.). Ezután következik a két empirikus elemzés anyagának és módszerének a felvázolása (4.), amelyet az eredmények ismertetése követ a metapragmatikai jelzések funkcionális csoportjaira helyezve a fókusz (5.), végül a tanulmányt a két minta összevetése (6.) és az összegzés (7.) zárja.

2. A funkcionális kognitív pragmatika modellje

A funkcionális kognitív nyelvészet egymással termékeny diskurzust folytató nyelvleírési modelleket foglal magában, amelyek közös jellemzője, hogy a nyelv nem formális természetét helyezik előtérbe, a nyelvtant nem autonóm rendszerként értelmezik, hanem a beszédtevékenység felől közelítik meg, így lényegi szerepet tulajdonítanak az ebben működő kognitív folyamatoknak (lásd pl. Croft–Cruse 2004; Geeraerts–Cuycens eds. 2007; Evans–Poursel eds. 2009; Kövecses–Benczes 2010; Tolcsvai Nagy 2013; Tolcsvai Nagy szerk. 2017). A nyelvi rendszer elemeinek funkcionálását így a mindenkori beszélő nézőpontjából, természetes diszkurzív közegükből kiindulva, a dinamikus jelentésképzésben betöltött szerepüket előtérbe helyezve mutatják be (Tolcsvai Nagy 2010: 11–3). A kategorizációs műveletekben a prototípus-elmélet jelenti a kiindulópontot (vö. Rosch 1977). Ugyanakkor ezek a modellek kérdésfeltevéseikben és megközelítésmódjaikban részben el is térnek egymástól teret engedve többek között a nyelvspecifikus jellemzők megragadására, az elméleti kerethez illeszkedő, ám a nyelvek különbségeit is tekintetbe vevő módszertanokra, hiszen a szemantikai szerkezet nem univerzális, hanem nagymértékben nyelvspecifikus, konvencionális ábrázolásokon alapul, viszonya a tudásszerkezethez relatív. Az elmúlt évtizedekben több elméleti munka – elsősorban bizonyos társas-

lélektani, illetve pragmatikai belátások hatására – a nyelv funkcionális kognitív leírásában a hangsúlyt a nyelvi megismerés társas (interakciós és interszubjektív) alapjaira, illetve annak következményeire helyezi (lásd pl. Sinha 1999, 2009; Tomasello 2002, 2003, 2011; Croft 2009). Ez a társas kognitív nyelvészeti kiindulópont természetesen összehangolható azzal a pragmatikai nézőponttal, amely a nyelvhasználat kognitív és szociokulturális feltételeit együttesen, egymásra vonatkoztatva látta, a nyelvhasználatot társas megismerő tevékenységként írja le, és a kontextusfüggő, dinamikus jelentésképzés problémáját helyezi a középpontba (lásd Verschueren 1999; Sandra et al. eds. 2009; Tátrai 2011, 2013, 2017).

A kontextusfüggő, dinamikus jelentésképzés folyamatának a leírására a magyar nyelvű szakirodalomban Tátrai Szilárd dolgozott ki dinamikus modellt (vö. Tátrai 2011, 2017). Ennek a lényege, hogy a jelentésképzés folyamatának a közös figyelmi jelenetként megvalósuló diskurzusok biztosítanak keretet (lásd Tomasello 2002; Sinha 2005). A diskurzusokat ugyanis – legyenek azok akár mindennapi társalgások, akár irodalmi szövegek – általánosságban az jellemzi, hogy résztvevőik valamely természetes nyelv (vagy nyelvek) közegében interakcióba lépnek egymással, és a másik figyelmének irányításával, illetve követésével együttesen hozzák létre azokat a referenciális jeleneteket, amelyekkel a kommunikációs igényeik adaptív kielégítését célozzák meg (vö. Verschueren 1999; Verschueren–Brisard 2009). A közös figyelmi jelenet tehát a szimbolikus nyelvi kommunikáció alapvető feltétele, az abban való részvétel olyan interszubjektív emberi tevékenység, amelyben lehetővé válik a másik figyelmének ráirányítása a világ dolgaira és eseményeire (a referenciális jelenetre) és ezáltal mentális irányultságának (figyelmének, megértésének) befolyásolása (bővebben lásd Tátrai 2011: 29–35). A nyelvi szimbólumok így a világgal kapcsolatos tapasztalatok fogalmi konstruálásának különböző lehetőségeit teremtik meg (lásd Langacker 2008: 55–89; Verhagen 2007). A nyelvi szimbólumok egyfelől leképezik a fogalmilag különféleképpen megkonstruált tapasztalatokat, másfelől kezdeményezik is a tapasztalatok különböző fogalmi konstruálásait (lásd Sinha 1999, 2005).

A narratív diskurzusok vagy a spontán társalgások referenciális jeleneteinek a megkonstruálására és megértésére alapvető befolyással van az, hogy a diskurzus résztvevői közül ki és hogyan irányítja a tapasztalatok fogalmi megkonstruálását, a referenciális jelenet feldolgozását, azaz ki és hogyan jelöli ki (azt), hogy honnan reprezentálódnak a referenciális jelenet eseményei. Eszerint az alapvető kérdés, hogy honnan és hogyan konstruálódik a referenciális jelenet szereplőinek konceptuálisan feldolgozható fizikai és társas világa, amelyben a szereplők cselekvései és a velük történetek megvalósulnak, valamint a mentális világuk, amelyben a szereplők aktív tudati folyamatai zajlanak (lásd Tátrai 2011: 171–89; vö. még Bruner 1986: 14). Ebben a tanulmányban a központi kérdés azonban alapvetően nem az, hogy mi és hogyan irányítja a figyelmünket akkor, amikor megkíséreljük megérteni a különböző referenciális jeleneteket, hanem az, hogy mindez hogyan válhat metapragmatikai reflexió tárgyává.

3. A metapragmatikai tudatosság fogalma

A metapragmatikai tudatosság fogalma a diskurzus résztvevőinek reflexív viszonyulását jelöli a nyelvi tevékenységhez, illetve az annak közegében zajló dinamikus jelentésképzéshez (bővebben lásd Versucheren 1999; Tátrai 2011: 119–25; 2017: 1045–53). Az éppen megnyilatkozó személyek ugyanis reflexió tárgyává tehetik a saját, a másik, illetőleg az egyéb harmadik személyek megnyilatkozóit, illetve befogadói tevékenységét, továbbá reflektálhatnak magára az éppen folyó diskurzusra, illetve annak szerveződésére is. Mindez azt jelenti, hogy a résztvevők képesek reflexíven viszonyulni a különféle nyelvi reprezentációkhoz és a velük összefüggő társas kognitív folyamatokhoz, illetőleg szociokulturális elvárásokhoz. A metapragmatikai tudatosságnak vannak megfigyelhető nyelvi nyomai, amelyeket metapragmatikai jelzéseknek nevezünk. A metapragmatikai jelzések szemantikai kidolgozottsága ikonikus összefüggést mutat a tudatosság mértékével, hiszen a metapragmatikai reflexiók nagyobb mértékű szemantikai kidolgozottsága a megnyilatkozó nagyobb mértékű metapragmatikai tudatosságáról tanúskodik. A metapragmatikai tudatosság ugyanakkor nem egyszerűen nyelvi jelzések alkalmazását jelenti, hanem a résztvevők különböző mértékű reflexív viszonyulását a közös nyelvi tevékenységükhöz, a dinamikus jelentésképzéshez, amelyre ezekkel a jelzésekkel a megnyilatkozó felhívja a figyelmet.

A metapragmatikai tudatosság tehát mindig jelen van a nyelv használatakor, a mértéke azonban jelentősen eltérő lehet, és erős összefüggést mutathat a diskurzus típusát tekintve is. Vélhetően nemcsak a metapragmatikai tudatosság foka mutat a diskurzustípus, a műfaj vonatkozásában jellegzetes különbségeket, hanem a reflexivitást kifejező nyelvi jelzések sokféle típusa is mintázatokba rendeződik. A metapragmatikai reflexiók nyelvi formája ugyanis sokféleképpen realizálódhat, ezek mind funkciójukban, mind a szemantikai kidolgozottságuk mértékében, mind szerkezeti és terjedelmi vonatkozásokban rendkívül sokfélék lehetnek. A szemantikailag kidolgozott, testesebb formában megjelenő, nyelvileg elaborált jelzésektől (*álljunk meg egy pillanatra, és nézzük meg közelebbről ezt a tényt; a következőkben rátérek mondanivalóm leglényegesebb pontjára*) a deszemantizált diskurzusmarkerekig (*szóval, nos, hát*) terjedhet a skála, sőt implicit is maradhat, és ez egyfajta kontinuum mentén ragadható meg (vö. Versucheren 1999: 188; Kuna–Hámori 2019: 219). A metapragmatikai tudatosság továbbá nemcsak formailag mutat komplex megvalósulásokat, hanem funkcionálisan is: reflektálhat a figyelemirányítási tevékenységre (a megnyilatkozó reflexiói vonatkozhatnak saját nyelvi tevékenységére, a befogadó figyelmének az irányítására, amely tágabban tartalmazza a mentális és érzelmi vélekedéseinek, állapotainak megnyilvánulásait is, saját potenciális figyelemkövetésére, és fordítva: a befogadó figyelemkövetési, potenciális nyelvi vagy figyelemirányítási tevékenységére is), ezzel összefüggésben a megértés segítésére, és mindeközben kontextualizációs utasítások is lehetnek. Vonatkozhatnak a metapragmatikai jelzések a referenciális jelenet konstruálására: a diskurzus lefolyására, tagolására, amely a jelentésképzés során a befogadó megértési folyamatait segíti elő, avagy a diskurzus nyelvi-stilisztikai vonatkozásaira. A nyelvhasználók ezeket a lehetőségeket sokféle-

képpen aknázzák ki (vö. Kuna–Hámori 2019: 219): ezek lehetnek különböző kognitív célok, például a diskurzus lefolyásának elrendezésére, így a figyelem irányítására irányuló törekvések, megerősítés, pontosítás, félreértések javítása, valamint társas célok, például udvariasság, arcvédelem (vö. Domonkosi 2019), továbbá benyomáskeltés, manipuláció (vö. Hámori 2008).

Az alábbi két esettanulmányban a metapragmatikai jelzések funkció szerinti típusait elemzem két internet közvetítette diskurzusműfaj felhasználásával, top-down módszerrel: azaz a kiválasztott mintaszövegek áttekintésével listáztam és csoportosítottam a metapragmatikai tudatosság nyelvi megvalósulásait.

4. Anyag és módszer

Az elemzéshez két internet közvetítette diskurzustípust választottam a spontán írásbeliség reprezentánsai közül: az úgynevezett tematikusan kötetlen és a tematikusan kötött topikot. Az első címe: *Lila anyák bölcsésztopikja* (továbbiakban LA), a másodiké *Beégésem története* (továbbiakban BT), mindkettő az Index fórumán található, és több évig zajló, napi szinten megvalósuló diskurzusokat tartalmaz.² A számítógép közvetítette internetes diskurzus alapvető jellemzői a következőképpen foglalhatók össze: több, egymással hálózatosan összefüggő figyelemirányítási aktusból állnak, mindig több résztvevővel, tehát polilogikusak, különböző mértékben spontánok, az interakció közvetett, a résztvevők nem egy térben és nem feltétlenül egy időben vannak jelen a diskurzusban a diskurzus fizikai megvalósulásának (számítógép) közvetítésében, a műfaji elvárások pedig kisebb mértékben kodifikáltak. Az első az úgynevezett tematikusan kötetlen topik (LA): polilógus, amely hálózatosan összekapcsolódó szekvenciális egységekre bontható, jellemzőek a nagyobb fokú, több fordulóból álló szekvenciák és a nyitottság, valamint a nagyobb fokú spontanitás.³ A második az úgynevezett tematikusan kötött topik (BT): ugyancsak polilógus, amely esetünkben a történetmondás aktusa köré szerveződik, lényegi eleme a narratívák létrehozása, jellemzője a nagyobb fokú tervezettség a szövegkonstruálásban. Mindkét topik jellemzője, hogy a résztvevők többnyire egyáltalán nem vagy kevéssé ismerik egymást, sokan a valóságban nem találkoznak, ennek ellenére vannak relatív ismereteik egymásról (nem, kor, társadalmi státusz stb.), amelyek idővel, a diskurzus előrehaladtával erősödő tudássémákat mutatnak, különösen igaz ez LA esetében. A résztvevői cselekedetek a közös figyelmi jelenet során világosak és körülhatároltabbak a vehikulum miatt, mint a valós világban (számítógépen írnak, illetve olvasnak). A nyelvi kifejtettség pedig egyik esetben nem haladja meg a felek által szükségesnek vélt mértéket. A mintavételezés az alábbiak szerint történt:

² *Lila anyák bölcsésztopikja*: <http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9017476&la=125481821>; *Beégésem története*: <http://forum.index.hu/Article/showArticle?t=9017476&la=125483459>.

³ A spontanitás ebben az értelemben az internetes spontán írásbeliség (vö. Petykó 2011) sajátjaként értelmezhető. Arra vonatkozóan nincsen tudomásom szerint elemzés, hogy a spontán szóbeliség és a spontán írásbeliség milyen jellegzetes nyelvi különbségek mentén ragadható meg.

Az LA-minta 2013 márciusából 500 egymást követő hozzászólást tartalmaz (ez 19 647 szövegszó és 131 803 leütés), 14 résztvevő vett részt a diskurzusban, 30 és 50 év közötti értelmiségi nők, közös érdeklődési körrel.

A BT-minta 2013 december – 2014 januárjából származik, 200 történetelbeszélést tartalmaz (28 131 szövegszó, 187 409 leütés), a diskurzusban 19 résztvevőt lehet adatolni, az életkoruk nem specifikálható pontosan, férfiak és nők vegyesen. Ebben az esetben a mintába narratívákat emeltem ki a teljes diskurzusból, így LA-val elentétben nem kontinuus szövegről van szó, a történetelbeszélések közötti spontán diskurzusokat nem vettem figyelembe, hiszen a célom az internet közvetítette diskurzustípusok összehasonlítása volt.

A két mintában manuálisan adatoltam a metapragmatikai jelzéseket, és a fent említett top-bottom módszerrel állítottam fel az alapvető funkció szerinti kategóriákat, amelyeket, jóllehet a vizsgálat kvalitatív szemléletű, az összehasonlítás céljából százalékos arányokkal láttam el. Az LA-korpuszban összesen 497, a BT-korpuszban pedig 787 metapragmatikai jelzést találtam. A két minta szövegszavankénti mutatója nagyon közel áll egymáshoz: 39,5 és 35,7 a metapragmatikai jelzések tekintetében. Vagyis arányaikat tekintve a két egymástól eltérő internet közvetítette diskurzustípus alapvetően közel egyforma metapragmatikai tudatosságról tesz tanúbizonyságot. A továbbiakban a metapragmatikai jelzések funkció szerinti megoszlását ismertetem tárgyukat, vonatkozásukat tekintve.

5. Eredmények

5.1. A metapragmatikai jelzések csoportosítása

A két mintában összesen nyolc nagy csoportot különböztettem meg, alapvetően annak függvényében, hogy a metapragmatikai reflexió a közös dinamikus jelentésképzés folyamatának melyik részére vonatkozik. A típusok illusztrálására mindkét mintából használok példákat szemléltetéképpen.

I. A nyelvi tevékenységre történő közvetlen utalás

1. A megnyilatkozó saját nyelvi tevékenységére közvetlenül utaló reflexiók

- (1) Hali, én is *mondok* egyet. Nem annyira égő, inkább vicces.⁴
- (2) Hu, csak azért *írok*, mert az előbbi óvszeres sztorin enyhébb röhögőgörcsöt kaptam...
- (3) Inkább nem akarok *beszélni* róla
- (4) De pont azért *írtam le*...
- (5) *Ovlaslak* titeket folyamatosan.

Az első négy példa a megnyilatkozó beszélői aktivitását mutatja, amely alapvető és tipikus kiindulási pontként szolgál a nyelvi tevékenység vonatkozásában (lásd

⁴ A példákat eredeti helyesírással közlöm.

a bühleri origót – *én, itt és most* – is). Jellegzetesek ebben a kategóriában a mondaságok, az internet tekintetében pedig keveredik a *beszél, mond* és az *ír* forma (valamint további szinonimáik). Ez a fajta keveredés tipikusan mondható az internet közvetítette spontán írásbeliségben: bár a topikokban a nyelvi tevékenység írott formájú, a két prototipikus diskurzustípustól, a beszélt és az írott formától alapvetően éppen a spontanitásában tér el ez a szövegtípus, vagyis az írott forma mutat olyan jellegű spontán megvalósulást, amely sokkal inkább a beszélt nyelviség jellemzője (vö. Tolesvai Nagy 2008; Tátrai 2017). Az internetes diskurzus résztvevői a hangsúlyt váltakozva hol az egyik, hol a másik lehetőségre helyezik, így a beszélői aktivitásra részben a beszélés, részben az írás igéi reflektálnak (az arányokat, valamint a kontextust ebben a vonatkozásban nem vizsgáltam meg, felületes szemlélés és tapasztalat alapján a kétféle megoldás megjelenése elsöre kiegyensúlyozottnak tűnik). Ahogy az is feltűnő továbbá, hogy ezek a reflexiók vonatkozhatnak az éppen folyó nyelvi tevékenységre (1, 2, 4), ekkor alapvetően jelen időben lehorgonyzott egyes szám első személyű igealakokkal valósulnak meg (*mondok, írok, akarok beszélni*), és vonatkozhatnak a múltbeli, elsősorban időben közeli, nyelvi tevékenységre is (3), nyilvánvalóan ilyenkor múlt idejű lehorgonyzottsággal (*írtam le*). A (3) például a megnyilatkozó korábbi saját bejegyzésére reflektál, azt magyarázza, pontosítja, ezzel is elősegítve a megértést és a befogadói feldolgozást. (A jelen és a múlt idejű igék arányát ebben a dolgozatban nem elemzem.)

Az (5) példa a megnyilatkozó potenciális befogadói nyelvi tevékenységére reflektál. Ez meglehetősen ritka előfordulása a mintákban, és az internetes diskurzusoknak megfelelően sokkal kevésbé profilálódik, mind a beszélői tevékenység, ám nem példa nélküli: ilyenkor jellemzően mindig az *olvas* ige megfelelő alakja reprezentálja. Vélhetően a mindennapi spontán társalgásokban sem szignifikáns ennek a metapragmatikai jelzésnek a megjelenése, ám nem zárható ki (vö. *Hallgatlak*; sokkal inkább valószínűsíthető formálisabb helyzetekben: *Hallgatom, mi a panasz?*, például orvos-beteg interakciókban; vö. Kuna–Hámori 2019), a történetelbeszélésekben pedig értelemszerűen nem várható a használata.

2. A befogadó nyelvi tevékenységére közvetlenül utaló reflexiók

- (6) *Elmesélhetted volna...*
- (7) *Ha nem írtok...*
- (8) *Hát gyere, és kiabálj*
- (9) *Ha elértetek idáig az olvasásban*

A (6–8) példák kétféleképpen konstruálják meg a befogadó nyelvi tevékenységére történő reflexiókat. Egyrészt amikor a befogadó mint a diskurzus korábbi megnyilatkozója konstruálódik meg, ebben az esetben a mondasige múlt időben horgonyzódik le (6, 7), másrészt amikor a befogadó mint a jövőbeli potenciális megnyilatkozó jelenik meg, ekkor az ige felszólító módban szerepel, és a metapragmatikai reflexió egyben beszédaktusként is realizálódik (8). A (9) példa a befogadónak a befogadói nyelvi tevékenységére reflektál, ez a fajta metapragmatikai jelzés mint típus ugyan csak meglehetősen ritka az internet közvetítette diskurzusokban.

A példákból mindkét esetben – ahogy az előző típusnál – itt is világosan látszik, hogy az internet közvetítette diskurzusok természetének megfelelően mind a beszélt nyelvi tevékenységeknek megfelelő igeválasztás (*elmesél, kiabál*), mind az írott nyelvre jellemző tevékenységmegjelölések (*ír, olvas*) variálódnak, relatíve kiegyensúlyozott arányban.

A két fenti típus (a megnyilatkozási és a befogadói nyelvi tevékenységre vonatkozó reflexiók) esetében meg kell említeni, hogy a közvetlen nyelvi tevékenységre a résztvevők reflektálhatnak két további formában: egyrészt többes szám első személyben, másrészt személytelen konstrukciókkal, tipikusan főnévi igenévi formákkal.

(10) Eredetileg *beszélgettünk*, és normális hangnemben eszmét *cseréltünk*, néha *vitatkoztunk*.

(11) Érdeemes *részánni* 20 percet (ti. a történetek olvasására)

A (10) esetében a résztvevők csoportként konstruálódnak meg, a példában a többes szám első személyű igei lehorgonyzás exkluzív többesként jelenik meg (az exkluzív többes használatára lásd Laczkó–Tátrai 2015b), azaz így együttesen értelmeződik a diszkurzív tevékenység a résztvevőkre vonatkozóan, míg (11)-ben szám- és személybeli lehorgonyzás nélkül történik a reflexió, amely így elsősorban a befogadói tevékenységre értelmezhető, a befogadókra együttesen és külön-külön is.

II. A figyelem irányulására és működésére vonatkozó reflexiók

3. A befogadó figyelmének irányítására vonatkozó reflexiók

(12) *Figyu, tanárok!*

(13) *Na akkor ezt figyeljétek!*

Ezek a megvalósulások a közös figyelmi jelenet megteremtésére, valamint fenntartására szolgálnak, elsősorban a *figyel* ige megfelelő alakjaival. Egyes szám első személyű példát (*figyelek*), amely a beszélő figyelmének a fenntartását jelzi, nem tudtam adatolni a mintákban. Továbbá relatíve kis számban jelentek meg a figyelem irányítására, a közös figyelmi jelenet megteremtésére vonatkozó reflexiók is (jellemzően többes szám második személyben a polilogikus formának megfelelően, valamint felszólító módban), és ez a ritka megjelenés – vélhetően – az internet közvetítette kommunikáció sajátossága. A hétköznapi társalgásoktól eltérően a résztvevők nem ugyanabban a fizikai térben és nem is feltétlenül ugyanabban az időben jelennek meg a diskurzus során, az internetes felület világosan jelzi a megnyilatkozások (a hozzászólások) határait, együttbeszélésre nincsen lehetőség, így valójában nincsen szükség arra, hogy a metapragmatikai reflexiók a közös figyelmi jelenet létrehozását vagy fenntartását profilálják. A fenti példák sokkal inkább diskurzusmarkerként funkcionálnak, amelyek ugyan nyilvánvalóan szintén hozzájárulnak a közös figyel-

mi jelenet megkonstruálásához, de deszemantizáltabban, ezt a funkciót nem előtérbe állítva, hanem sokkal inkább háttérelmeként kidolgozva hozzák létre. A (12)-ben a *figyel* igéből keletkezett, főként a beszélt nyelvben használatos partikulaként viselkedő alakja jelenik meg (*figyu*), és a teljes, lehorgonyzott igealakok jellemzően megnyilatkozáskezdő pozíciót vesznek fel.

III. A résztvevők mentális tevékenységére vonatkozó reflexiók

A metapragmatikai tudatosság jelzései nemcsak szűken értelmezve a közvetlen nyelvi tevékenységre vagy az ezzel szorosan összefüggő figyelemirányításra vonatkozhatnak, hanem a közös figyelmi jelenet résztvevőinek mentális tevékenységére, állapotaira is. A mentális folyamatokra: megértésre, tudásra, gondolkodásra, vélekedésre, hiedelemre, pszichés állapotokra, érzelmekre történő reflexiók ugyancsak részei a dinamikus jelentésképzés folyamatának. Az internet közvetítette diskurzusokban ezek a reflexiók különösen fontossá válnak, hiszen a felület elrendezi és világosan körvonalazza a megnyilatkozási tevékenységet, ahogy már szó volt róla: nincs lehetőség az együttbeszélésre, az átfedésekre, így nincsen szükség valójában arra, hogy a résztvevők metapragmatikai jelzésekkel rendezzék el a szóátadást, a forduléváltást, a figyelem irányítását és követését, a szerepek megváltozását stb., ám az is nyilvánvaló, hogy mivel nem osztoznak a közös fizikai téren, érzékszervi reprezentációik nincsenek egymásról a diskurzus során, így a gesztusok és a mimika nem segítik a mentális állapotok kifejezését, észlelését. Ebből következően nem kétséges, hogy a résztvevők mentális és érzelmi folyamataira történő reflexióknak az internet közvetítette társalgásokban sokkal nagyobb szerep jut, mint a hétköznapi életben, és nagyobb szerepet kapnak, mint a nyelvi tevékenységre történő reflexiók. Utóbbiak sokszor diskurzusszervező sémaként jelennek meg, a mentális és érzelmi állapotokra történő reflexiók azonban jellegzetesen profilálódnak, és tájékoztatnak a résztvevők vélekedéséről, hiedelmeiről, tudásáról, gondolkodásáról stb. Ezek a reflexiók számszerűleg jóval felülmúlják a diskurzusokban a nyelvi tevékenységre vonatkozókat (a számszerű összehasonlítást lásd később).

4. A megnyilatkozó mentális tevékenységére vonatkozó reflexiók

- (14) *Azóta égek, ha rá gondolok*
- (15) *Eszembe jutott erről még egy*
- (16) *Nem nagyon értem, mi a baj*
- (17) *Azon sem csodálkoznék*
- (18) *Nem tudom, hol láttam megfelelőt*
- (19) *Azt hiszem, ideje lesz azt a könyvet beszerezni*
- (20) *Szerintem ez nem igaz*

A metapragmatikai jelzések legnagyobb része ebben a kategóriában is egyes szám első személyben lehorgonyzott igékkel valósul meg, úgynevezett kognitív igékkel, amelyek értelemszerűen jóval nagyobb változatosságot mutatnak az előző típusok-

nál: *gondol, tud, hisz, csodálkozik, ért* stb. Fontos szerepet kap továbbá a *szerintem* diskurzusmarker, amelynek a többféle funkciója közül (vö. Dér 2021) az interperszonális működést (egyetértés, egyet nem értés, arculatvédelem), azon belül a véleményjelölő funkciót sorolom ide.

5. A befogadó mentális tevékenységére vonatkozó reflexiók

- (21) *Kitalálhatjátok, ki lépett ki az ajtón...*
- (22) *Tudtok már valamit?*
- (23) *Ezt higgyétek el végre nekem!*
- (24) *El tudjátok képzelni a hangulatot!*
- (25) *Nem tévedsz, jól gondolod...*
- (26) *Szerintetek mi történt?*

A befogadó mentális tevékenységére vonatkozó reflexiók hasonlóképpen konstruálódnak, mint a megnyilatkozóra vonatkozók, értelemszerűen azzal a különbséggel, hogy az itt domináns jelenlétet mutató kognitív igék (*kitalál, tud, hisz, elképzeld, téved, gondol*) a polilógusnak megfelelően többes szám második személyben vannak lehorgonyozva, valamint a *szerintetek* diskurzusjelölő ugyancsak többes második személyben szerepel. Előfordulási gyakoriságuk kisebb, mint a fenti típusban.

Ebben a főkategóriában (III.) is megjelenik a személytelen konstruálási forma.

- (27) *Tudomásul kell venni, hogy a topik már nem tölti be az eredeti funkcióját.*
- (28) *Felesleges agyalni, pontosan lehet tudni.*
- (29) *Sajnos ebben az iskolában mindig a fiúk járnak rosszul.*

A *tudomásul vesz, agyal, tud* stb. igék főnévi igenévi formában, többnyire modális segédigével fordulnak elő, személyrag nélkül, így teremtve meg azt a lehetőséget, hogy vonatkozásuk általánosítható legyen a résztvevők mindegyikére együttesen vagy akár külön-külön. Hasonló helyzetet teremt az értékelő attitűdjelölők használata is (*sajnos, szerencsére*), amelyek a tematikus kontextustól függően vonatkozhatnak a megnyilatkozó vagy a befogadó mentális viszonyulására, értékelő attitűdjére.

IV. Más diskurzusokra történő reflexiók: idézés, önidézés; az indirekt nyelvi tevékenységre történő reflektálás (6.)

- (29) *egy ismerősöm mesélte ezt*
- (30) *haverok mesélték a következő sztorit, szerintem nem igaz (őket ismerve), de nem is ez a lényeg*
- (31) *na igen, pont ezeket mondja más is*
- (32) *olvastam több helyen, hogy...*
- (33) *azt hitte, hogy rémeket lát*

Sajátos típusa a metapragmatikai tudatosságnak az az eset, amikor a megnyilatkozó nem az éppen zajló diskurzusra, hanem egy már korábban elmondottra vagy leírtra referál. Ez lehet valaki másnak a megnyilatkozása, valaki másnak a vélekedése, gondolata, hiedelme vagy saját korábbi, más kontextusban produkált megnyilatkozására történő reflexió. Ez tekinthető az idézés olyan formájának, amelyben például jellegzetesen egy történet újramondására és egyben másvalakinek a narratív tevékenységére reflektál a megnyilatkozó. Önidézés esetében nyilvánvalóan a megnyilatkozó korábbi szelfjének a nyelvi tevékenységéről van szó, amelyet elsősorban az aktuális mondanivalója alátámasztására, nyomatékosítására használ. Gyakori a külső forrás megnevezése, különösen a BT-mintában, ahol az újramondás jelzése erőteljesebben profilálódik a történetek elbeszélésekor, és ennek egyértelműen az az oka, hogy a tematikus topik a megnyilatkozók saját tapasztalatainak a megosztását kéri, és ezt már a címével is tematizálja (*Beégésem története*). A (33) pedig arra példa, hogy valaki más mentális tevékenységét idézi a megnyilatkozó, amelyet valamilyen formában korábban megtapasztalt, vagy legalábbis úgy véli, hogy tisztában van a harmadik személy hiedelmével.

V. A diskurzus szerveződésére vonatkozó reflexiók

Míg az I–IV. típusba sorolt metapragmatikai reflexiók a közös figyelmi jelenetre koncentrálnak, a következő kategória a referenciális jelenetre, annak szerveződésére, lefolyására, tagolódására vonatkozik, és alapvetően deiktikus jellegű. Természetesen a referenciális jelenetre tett metapragmatikai utalások szoros összefüggésben vannak a figyelem irányításával, a közös jelentésképzés és megértés folyamataival. Több alcsoportot érdemes megkülönböztetni.

7. A diskurzusra mint egészre történő reflexiók

- (34) Következzék az én *történetem*
- (35) A napokban *történt meg* velem.
- (36) Az én egyik nagy *égésem*
- (37) Belefér egy ilyen is a *témába*

A BT-mintában a diskurzus egészére vonatkozó reflexiók magát a történetet mint referenciális jelenetet tematizálják, méghozzá meglehetősen nagy gyakorisággal és tipikusan a *történet*, *sztori*, *égés* főnevekkel, ritkábban más megnevezéssel (*téma*) vagy magával a *történik* ige múlt idejű alakjával.

A tematikusan kötetlen LA-topik esetében ez a fajta tematizálás nem jelenik meg, a résztvevők a diskurzusra mint egészre metonimikusan az internetes műfajjal (*topik*) reflektálnak, amely egyben reflexiót jelent a diskurzus műveltségére nézve is.

- (38) Azért azt tudd, hogy erről fog szólni a *topik* pár hónapig.
- (39) Bár az is tény, hogy erre csináltunk másik *topikot*.

8. A diskurzus adott részére történő reflexiók: a referenciális jelenet egy adott részére vonatkozó tematizálás

- (40) a történet *utóhatása*
- (41) *slusszpoén*
- (42) Ez a *szemlélet* okozta a problémát
- (43) *Adalékok* a műszaki analfabétizmusomhoz
- (44) Köszönöm a *tippeket*
- (45) *Kérdés:*
- (46) *Pró és kontra érvek*

Ez a fajta metapragmatikai reflexió mind a két mintában nagyszámban megjelenik, erősen deiktikus jelleggel. A tematizáló főnevek anaforikus és kataforikus irányúak is lehetnek. Az alábbi példákban (42) és (44) anaforikus, ugyanis korábbi diskurzusrészleteket tematizál, míg a többi példa, és ez a jellemzőbb, kataforikusan valósul meg, a tematikus megjelölést követi a kifejtés.

9. A diskurzusra vagy a diskurzus részeire mint metaforikus térre történő reflexió: a névmási diskurzusdeixis szerepe a diskurzus lefolyásának szervezésében

- (47) *Ez* még fontos lesz a következőkben
- (48) De nem *ez* a lényeg
- (49) *Ez* azt jelentette...
- (50) *Ennyit* *erről*
- (51) a régi oviban is *így* volt
- (52) *ilyen* marhaságot még nem hallottam
- (53) *erre* másnap elkap engem is a nő

Az ebben a kategóriában fókuszba helyezett reflexiók tipikusan az *ez* önálló használatú, magas hangrendű mutató névmási elemmel konstruálódnak, kisebb számban jelennek meg az adverbálisok (*így, itt*) és az *ilyen* névmási elem, ez utóbbi többnyire nominálissal összekapcsolódva (52). Mindegyik névmási forma a diskurzusban való tájékozódást segíti elő, és a DISKURZUS TÉR metaforát aknázza ki (vö. Laczkó 2019).

A mutató névmási diskurzusdeixis határozott anaforikus vagy kataforikus iránynyal rendelkezik. Mind a két mintában egyértelműen dominál a mentális feldolgozásnak megfelelő anaforikusság (vö. Laczkó 2019: 257). Továbbá létezik a mutató névmásnak diskurzusmarkerszerű funkciója is, amikor a deszematizáció következtében az irányjelölés és ezzel együtt a tartalmi referencia háttérbe szorul, és a diskurzus szerveződésére reflektáló funkció kerül előtérbe (53). A diskurzusdeiktikus szerepű *ennyi* pedig jellegzetes záróformulája a történetelbeszéléseknek (50).

Meg kell azt is említeni, hogy az *ez* névmás gyakran társul azokkal a főnevekkel, amelyek a diskurzus tematizálását végzik el (lásd a fenti kategóriát), például: *ez a*

történet, ez az eset stb., vagyis ezek a megvalósulások gyakran kombinálódnak további diskurzusdeiktikus elemekkel. A (54)-ben a névmás funkciója, hogy a diskurzus adott részét mind tematikusan, mind a diskurzus lefolyását illetően a tematizáló főnévvel (*pont*) összekapcsolódva kijelölje a diskurzusnak azt a részét, ahol a megnyilatkozó éppen tart.

(54) *Ezen a ponton szoktam le a pletykálkodásról.*

Természetesen a névmás diskurzusdeiktikus használata egyfajta, jóllehet meglehetősen karakteres lehetőséget nyújt a diskurzus lefolyásának, szerveződésének a jelölésére. További, ritkább megvalósulások is előfordulnak.

(55) A barátom mesélte a *következő* sztorit:

(56) Oké, legyenek katonasztorik, az *első*:

Az (55)-ben a *sztori* tematizáló főnév előtt megjelenő *következő* melléknév kataforikus irányval rendelkezik, az (56)-ban ezt a szerepet az *első* melléknévi forma tölti be.

10. Diskurzusjelölők

(57) *Szóval* par honappal ezelott Perthben (Ausztralia) tanultam es akkoriban probalgattam angolul beszeln... mar amennyire.

(58) *Nos*, ott vagyunk, nem rohanunk, videozgtunk kicsit stb.

(59) *Na*, akkora már eléggé döglődtünk, de még volt pénzmag.

(60) Akkor leesett a dolog, sűrű bocsánatkérés... *Hát* égett a fejem.

(61) A doktornő a legkisebb betegségre is vagy háromféle gyógyszert felírt. *Nomármost*, az én influenzámra is kaptunk egy csomót.

A különféle sematikus, deszemantizált diskurzusjelölők is részei a metapragmatikai tudatosságnak, hiszen jelentős szerepet játszanak a diskurzusok szerveződésének jelölésében: szegmentálják a részeket, összekapcsolják a diskurzus szomszédos részeit, így fontos szerepet kapnak a figyelemirányításban, a figyelem működésében is. Például: *nos*, *na*, *namost*, *szóval*, *mondjuk*, *hát*, *ugye* stb.

A diskurzusjelölők esetében tehát sem a nyelvi kidolgozottság foka, sem a komplexitása nem nagyfokú a deszemantizáltóságuknak megfelelően, és maguknak a diskurzusmarkereknek a funkciója is nagyon sokrétű (vö. pl. Furkó 2020; Dér 2020), az azonban vitathatatlan, hogy rendkívül fontos metapragmatikai szerepük van a referenciális jelenetek konstruálásában. A fenti példák esetében a diskurzusok szerveződésében, annak megszervezésében, szekvenciákra bontásában vesznek részt, jellegzetesen megnyilatkozáskezdő pozícióban, funkciójuk többnyire az, hogy a megelőző diskurzusrészletet összegezzék, továbbvigyék, tematikus váltást valósítsanak meg, tartalmi kitérőt jelöljenek, vagy éppen egy tartalmi kitérő után a visszatérést jelöljék a fő tematikus egységhez. A (60) példa esetében a történetből adódó konzekvencia levonását vezeti be a *hát*, a beszélő akkori mentális állapotára

- (68) Általában nem szoktam *csúnyán beszélni*.
 (69) Nem kell *részleteznem*...
 (70) Itt nem lehet *érezeltetni a hangsúlyt*.

Ezek a metapragmatikai reflexiók a nyelvi megformáltság módjára, a nyelvhasználat milyenségére vonatkoznak (vö. Hámori 2012), elsősorban a megnyilatkozó saját nyelvi tevékenységéhez kapcsolódóan (66, 68–70), de kapcsolódhatnak a befogadói megértés ezen vonatkozására is, ilyen például a (67), amelyben a *dobás* szó jelentését (*szó szerint*) explicálja a megnyilatkozó oly módon, hogy a befogadói nyelvi tevékenységet helyezi előtérbe az *ért* ige segédigei használatával, személytelenül, azaz voltaképpen általánosítva, mindenkire vonatkoztatva. A nyelvi megformáltságra történő reflexiók kidolgozottsági foka jellegzetesen eltérő lehet, az igei személyraggal deiktikusan számban és személyben lehorgonyzott szerkezetektől kezdve (*nem szoktam csúnyán beszélni; nem kell részleteznem*), a személytelen konstrukciókon keresztül (*lehet érezeltetni a hangsúlyt; szó szerint kell érteni*), az elliptikusan megvalósított lehetőségeken keresztül (*röviden*).

VII. A vehikulumra történő reflexiók (13.)

- (71) Mire *ideértem*...
 (72) Nem akarok *odanézni*.
 (73) Nohát, nincs *itt* senki?
 (74) Csomagolom a *topikot* a kedvencek közé.
 (75) Ez a *topik* tényleg király, bár egy kicsit elkezdett süllyedni, de nem baj, felhozzuk.

A nyelvi tevékenység terére történő reflexiók vélhetően az internet közvetítette diskurzusuk során jellegzetesebbek, mint az offline társalgásokban vagy a történetmondás eseményekor. A résztvevők a virtuális teret a pozíciójukból fakadóan gyakorta teszik metapragmatikai reflexió tárgyává.

A (71) és a (72) esetében az igekötő által megkonstruált szimbolikus térdeixis (*ide, oda*) reflektál a virtuális térre, a mozgásige (*ideér*) pedig a diskurzusba való bekapcsolódást, egy adott időpontban a jelenlétet fejezi ki, az *odanéz* ige pedig egy, az internetes felületen megjelenő képre vonatkozik. A (73) az *itt* mutató névmási térdeixis internetes szimbolikus lehetőségét reprezentálja, az önálló használatú névmás egyértelműen a virtuális teret jelöli, a megnyilatkozás pedig arra kérdez rá, hogy az adott időpillanatban a diskurzus résztvevői közül a megnyilatkozón kívül senki nincs jelen a diskurzusban (minthogy – ahogy már volt róla szó – a résztvevőknek nincs vizuális reprezentációjuk egymásról, továbbá a diskurzus processzusa megengedi, hogy a résztvevők ne ugyanabban az időben vegyenek részt a társalgásban, így ennek a kérdésnek tényleges relevanciája van, nem pusztán társalgásépítő elem). Ezek a példák (71–73) abban térnek el a fenti 9. típusként jelölt diskurzusdexisektől, hogy egyértelműen a virtuális teret állítják előtérbe, tehát szimbolikus térdeiktikus elemek, és nem profilálják a diskurzusra vonatkozó tartalmi referenciát.

A (74) és a (75) objektíválja a beszédesemény terét (*topik*), (74)-ben a metaforikusan használt *csomagol* ige azt fejezi ki, hogy a megnyilatkozó a linkként

archiválódó teljes diskurzust elmenti a számítógépen a Kedvencek címke alá, hogy könnyen hozzáférhessen, a (75)-ben a *süllyed* ige azt jelenti, a különböző felcímkézett, diskurzusokra mutató linkek egymás alatt helyezkednek el a képernyőn, legfőképpen mindig azok jelennek meg, amelyekben aktív nyelvi tevékenység zajlik. Ha tehát egy diskurzuslink lejjebb kerül, az azt jelenti, hogy nem történt benne diskurzusaktivitás, ám ha valaki új hozzászólást hoz létre, a link az oldal tetejére kerül (vö. *felhozuk*). Az utóbbi két példa erőteljesen átfedésben van a fenti 7. típusal is, ám amíg ott a diskurzus egészére történő reflektálás profilálódik, itt metonimikusan a virtuális tér kerül előtérbe, ha a megfigyelői jelenet kiindulópontját vizsgáljuk.

VIII. Beszédaktusok (14.)

- (76) *Drukkolok neked!*
- (77) *Szeretnék egy kis drukkot kérni.*
- (78) *Köszönöm, hogy gazdagítjátok a topikot.*
- (79) *Éppen kérni akartam egy linket.*
- (80) *Lefogadom, hogy...*

A beszédaktusok a megnyilatkozásokkal megvalósuló kommunikatív cselekvések. Ezek alapvetően olyan konstrukciók, amelyek a nyelvi tevékenység révén valósulnak meg, azzal, hogy a megnyilatkozó kimondja vagy megnevezi őket (Austin 1962). Kétféle csoportosításuk is létezik: a kommunikatív cselekvések típusa szerint (vö. asszertívumok, kommisszívumok, expresszívumok, direktívumok, deklarációk), valamint a mondat típusok szerint (vö. Tátrai 2017: 1014–9). A metapragmatikai tudatossággal való átfedést az első csoportosítás alapján érdemes vizsgálni, többek között aszerint, hogy ezek a megvalósulások milyen mértékben konvencionizálódtak, illetve milyen mértékben kidolgozottak. Utóbbi alapján léteznek közvetlen beszédaktusok, amelyek konvencionális jellegükből adódóan tipikusabbnak tekinthetők a közvetett beszédaktusoknál, amelyekben a kontextuális háttérismeretek mozgósításához kötődik a megnyilatkozás cselekvésértékének a megértése, ez utóbbi kategóriába tartoznak a tagolatlan mondatként megvalósuló mondatközi elemek (lásd 11. típus is). A metapragmatikai jelzések típus szerinti csoportosításában elsősorban a performatívumokat soroltam ebbe a kategóriába, vagyis azokat a megvalósulásokat, amelyek performatív igével jönnek létre, és részben konvencionizálódott kifejezéseknek tekinthetők. Megjegyzendő, hogy az 1. típusban a megnyilatkozóhoz köthető, egyes szám első személyű igével konstruálódó metapragmatikai jelzések is performatívumok, asszertívumokat hoznak létre, ezeket azonban ebben a kategorizációban külön típusként kezelem.

A (76) és a (77) az LA-topik egyfajta hagyományossá váló diszkurzív gyakorlatát mutatja: ha valamelyik résztvevő vagy hozzátartozója olyan helyzetbe került, amely valamilyen kihívás elé állította, és megoldást kíván (pl. állásinterjú, vizsga, orvosi vizsgálat), akkor a többi résztvevő a drukkolással fejezte ki az együttérzését, a melléállást stb. Ennek a beszédaktusnak a használata szinte szertartássá vált ebben a gyakorlatközösségben. Sokszor pusztán a *drukk* főnévvel jelenik meg ez

a diszkurzív cselekvés, lehorgonyzás nélkül. A BT-mintában természetesen erre a megvalósulásra nincs adat, ahogy egyértelműen az LA-mintában, az internetes spon-tán társalgásban található profiláltan a további performatív kifejezések: a (78)-ban például a megköszönés expresszív aktusa, a (79)-ben a kérés, a (80)-ban pedig fogadás nem valós kommisszív reprezentációja.

5.2. A metapragmatikai jelzések komplexitása

A típusok számbavétele után fontos kitérni a komplexitás kérdésére is. Ezt kétféle-képpen is értelmezhetjük. Egyrészt abból a szempontból, hogy a metapragmatikai reflexiók szemantikai kidolgozottsági foka milyen mértékű. Minél kidolgozottabb, annál összetettebbnek tekinthető a reprezentáció. Másrészt az is fontos elemzési szempont lehet, hogy egy adott megnyilatkozásban milyen típusú metapragmatikai reflexiók jelennek meg együttesen. Mindkét szempontra röviden és vázlatosan utalok az alábbiakban, hiszen mindkét esetben az alábbi általánosító megállapítások mellett még szükség lesz további árnyalásra és elemzésre.

A fokozatiság skalaritást feltételez, és alapvetően megállapítható, hogy a személy-deixisként vagy szituatív lehorogonyzottan megvalósuló metapragmatikai reflexiók képviselik a szemantikailag leginkább kidolgozott pólust (ilyenek például az egyes szám első személyű mondatot jelentő ígét vagy a második személyű kognitív ígét tartalmazó megnyilatkozások), a legkevésbé kidolgozottak pedig értelemszerűen a deszemantizálódott sematikus diskurzusjelölők, valamint a mondatközi megvalósulások. Köztes fokozatot mutatnak a személydeixissel le nem horogonyzott metapragmatikai reflexiók, valamint a mutató névmási diskurzusdeixis. Három jellegzetes példát emelek ki, mindhárom a BT-mintából származik (vö. Laczkó–Tátrai 2015a):

- (81) Itt az ideje, hogy én is gazdagítsam ezt a fórumot egy bejegyzéssel, ami nem az enyém, ezt a sztorit a barátom mesélte el nekem.
- (82) Logikus, nem?
- (83) A doktornő a legkisebb betegségre is vagy háromféle gyógyszert felírt. *Nomármost, az én influenzámra is kaptunk egy csomót.*

A (81) példában a beszélő történetmondói tevékenysége a személyes névmás és az igei személyrag folytán lehorgonyzódik, a *gazdagítsam a fórumot* szerkezet explikálja a történetmondás tevékenységét. Ezzel a történetmondó objektíválja saját nyelvi tevékenységét benne saját magával, ezt a referenciális jelenet részévé teszi. Így a referenciális jelenet nemcsak a történetből (a megfigyelt jelenetből) áll, hanem egy metaszintet (a megfigyelői jelenetet) is magában foglal, amely az elbeszélte eseményeket megjelenítő elemi mondatoktól elkülönülő elemi mondatként reprezentálódik (lásd Tátrai 2011: 121; vö. Langacker 2002). Mindemellát a közös figyelmi jelenetből a történet maga is objektíválódik a *bejegyzés* és a *sztori* megjelöléssel, a beszélő továbbá egy diskurzusdeixissel explikáltta teszi a beszédcselekmény terét (*ezt a fórumot*), és reflektál arra, hogy a történet újramondása történik, a történet kitől

ered, és hangsúlyossá is teszi egy tagadó formával, személydeixissel lehorgonyozva, hogy nem a saját tapasztalata (*nem az enyém*). Ha csak a metapragmatikai tudatosság reflexióit vesszük, nemcsak magas szemantikai kidolgozottsági fokozatról beszélhetünk, hanem a reflexió is komplex, hiszen a történetmondói tevékenység mellett megjelenik a diskurzus terére történő utalás, a diskurzusra mint egészre történő reflexió, valamint a megnyilatkozás a történet idézettségére is reflektál.

A (82) példa ugyancsak komplex ebben a vonatkozásban, hiszen reflektál magára a referenciális jelenetre (elliptikusan), valamint a befogadó mentális megértői tevékenységére (*logikus*). Mindezt azonban személydeixissel nem horgonyozza le, pusztán a jelen időre vonatkozás lehorgonyzó szerepe jelzi a metapragmatikai funkciót (a történetek jellemzően a múltban horgonyzódnak le). Így szemantikailag kevésbé kidolgozott megvalósulásnak tekinthető, de a mondat a megfigyelői jelenetet itt is objektíválja.

A (83) példa egyértelmű diskurzusjelölő elemet tartalmaz, sem a kidolgozottság foka (deszemantizált elem), sem komplexitása nem nagyfokú, szerepe a szekvenciaváltás a doktornő jellemvonásának ábrázolásáról az események menetére (lásd fenn is).

Hasonlóan komplex példák az LA-mintából:

- (84) azért ez nem ilyen eccerű volt, tényleg nincs antennád a finom árnyalatokra...
- (85) H_G, ha már itt vagy, megkérdeznék erről: <http://reflexshop.hu/aerobie-aeropress-kavefozo?keyword=aero%20press>. nagy hülyeség?
- (86) lehet, tudomásul kell venni, hogy a topik mar nem tolti be az eredeti funkcióját, kifujt
- (87) Mire ide jutottam, aktualitását veszítette a drukk, de azért remélem, sikerültek a vizsgák!
- (88) Azta, hogy sikerült leírnom ilyen szépen, hogy inüvelygyulladás? És ez már a javított verzió volt, mert eredetileg úgy nézett ki, hogy inüvelygyulladás.

A (84)-ben a megnyilatkozó a korábbi diskurzusrészletre reflektál, egy konkrét befogadónak szól a megnyilatkozás, az *ez* diskurzusdeixisként funkcionáló mutató névmás a korábbi diskurzusrészletre utal vissza, a *nincs antennád a finom árnyalatokra* pedig a befogadó figyelemkövetési, értelmezési működésére reflektál. A (85) ugyancsak komplexebb metapragmatikai tudatosságot mutat: a konkrét megszólítás után a vehikulumra történik reflexió oly módon, hogy a résztvevői jelenlétre utal, majd a beszédtevékenységet teszi metapragmatikai reflexió tárgyává kataforikus használatú diskurzusdeixissel, a link után pedig anaforikusan visszautal a linkben foglaltakra. A (86) magára a diskurzusra utal a *topik* megjelöléssel, és a diskurzus funkcióját helyezi a figyelem középpontjába, annak megváltozott szerepét, tönkremenetelét, a *tudomásul kell venni* személytelen segédigés szerkezet pedig minden résztvevő számára kiterjesztve, általánosítva a befogadói mentális tevékenységre reflektál. A (87)-ben a vizsga témájához kapcsolódóan a megnyilatkozó reflexiója a diskur-

zus terére vonatkozik, metaforikusan megkonstruálva a teret (*mire ide jutottam*), ezzel objektiválva saját nyelvi tevékenységével összefüggő cselekvését. Megjelenik a drukkolás beszédaktusa, pontosabban annak szükségtelenségét jelzi a résztvevő, valamint saját mentális tevékenységét teszi objektiváltan explicitté (*remélem*). Végül a (88) az írás formai mikéntjére mutat kifejtett reflexiót. A teljes megnyilatkozás a korábban rögzítettek egyik szavának nem megfelelő leírására vonatkozik, a megnyilatkozó egyes szám első személyű igével visszautal a korábbi megnyilatkozó tevékenységére, és kifejti a leírás elrontásának a folyamatát, ugyancsak erősen objektiválva a megfigyelői jelenetet.

6. A két minta összehasonlítása a típusok függvényében

Annak érdekében, hogy láthassuk a két mintában a metapragmatikai jelzések típusainak az arányát, a százalékos adatokat táblázatba foglaltam. Az egyes mintákban megjelenő összes jelzés jelenti a 100 százalékot, a táblázat számai ehhez képest mutatják az egyes esetekben a százalékos arányokat. A továbbiakban a legjellegzetesebb arányokra fókuszálok.

1. táblázat. A metapragmatikai jelzések százalékos arányai a két mintában

Típusok	BT-minta (787 = 100%)	LA-minta (497 = 100%)
1. A megnyilatkozó saját nyelvi tevékenységére történő reflexiók	6	7
2. A befogadó nyelvi tevékenységére történő reflexiók	2	3
3. A befogadó figyelmének irányítására történő reflexiók	2	3
4. A megnyilatkozó mentális tevékenységére történő reflexiók	15	20
5. A befogadó mentális tevékenységére történő reflexiók	5	4
6. Más nyelvi diskurzusokra történő reflexiók: idézés, önidézés	4	5
7. A diskurzus egészére történő reflexiók	16	1
8. A diskurzus adott részére történő reflexiók	5	6
9. A diskurzusra mint térre történő reflexiók	11	5
10. Diskurzusmarkerek	22	13
11. Érzelmi reflexiók a referenciális jelenetre	2	2
12. A nyelvi megformálásra történő reflexiók	4	2
13. A vehikulumra történő reflexiók	3	8
14. Beszédaktusok	3	21

A táblázatból látható, hogy minden típus megjelenik mindkét mintában, és ezek az adatok nagyban korrelálnak Kuna–Hámori orvos-beteg interakciókban talált típusaival (Kuna–Hámori 2019). Ebből levonható az a következtetés, hogy a metapragmatikai reflexiók között olyan alapvető típusok és mintázatok is találhatóak, amelyek függetlenek a műfajtól és a vehikulumtól, és természetesen vannak olyanok, amelyek jellegzetes diskurzustípusokhoz és diskurzusközösségekhez kapcsolódnak inkább.

Az internet közvetítette történetelbeszélésekben (BT-minta) négy, arányaiban kiemelkedő típust találunk: a diskurzusmarkereket (22%), a diskurzusra mint egészre történő reflektálást (16%), a megnyilatkozó mentális aktivitására történő reflexiókat (15%), valamint a diskurzusra mint tere történő utalást (11%). A többi típus nagyjából kiegyensúlyozott arányban jelenik meg. Vélhetőleg ezek az arányok egyfajta korrelációt mutatnak a mindennapi történetmesélések metapragmatikai jelzéseire vonatkozóan, különösen a 7. és a 10. típust tekintve, és ez mintát jelent az internet közvetítette narratívákra nézve is. A narratív diskurzusokban a referenciális jelenet metapragmatikai megkonstruálása alapvetően diskurzusdeixisekkel és diskurzusmarkerekkel történik. A figyelem magára a történetre koncentrálódik, a dezsemantizált elemek szerepe a referenciális jelenet egyfajta diszkurzív szegmentálása, a tematikusan összekapcsoló részek jelzése, a témaváltások jelölése, és nyilvánvalóan fontos szerepet játszanak a figyelem irányításában is. A 4. és a 9. típus nagyobb arányát azonban már a vehikulummal magyarázhatjuk. A diskurzusra mint tere történő reflexiók jellegzetesen a történetek elején, egyfajta bevezetesként funkcionálnak, összekapcsolódva másfajta, például a történetmondás aktusára vonatkozó reflexiókkal. Ez a bevezető metapragmatikai elem fontos szerepet játszik az internetes történetelbeszélésekben. A dominánsan megjelenő reflexiók a referenciális jelenethez kötődnek, a történetmondás diszkurzív természetének megfelelően. A következő típus azonban a közös figyelmi jelenethez kapcsolódik: a megnyilatkozó mentális tevékenységére vonatkozó reflexiók erőteljes megjelenése pedig vélhetően az internetközvetítettség következménye, és nem csak a történetelbeszélésekben, hanem a többi műfajban is, hiszen a résztvevők között közvetlen, valós téri kapcsolat nincsen, így sokkal inkább explikálttá kell tenni a vélekedéseket, hiedelmeket stb.

A spontán internetes társalgásokban három arányaiban kiemelkedő típus van: a beszédaktusok (21%), a megnyilatkozó mentális tevékenységére vonatkozó reflexiók (20%) és a diskurzusmarkerek (13%). Ebből is látható, hogy itt a főbb metapragmatikai reflexiók a közös figyelmi jelenethez kötődnek, és csak a diskurzusmarkerek azok, amelyek a referenciális jelenet szerveződését biztosítják. Ez az aránybeli felcserélődés a referenciális jelenet és a közös figyelmi jelenet között nem meglepő, sokkal inkább műfaji sajátosság, így megfelel az előzetes elvárásoknak. Sokkal inkább meglepőnek tűnik a beszédaktusok kiemelkedően nagy száma. Mindez azonban az LA-minta sajátos természetével és helyzetével függ össze. 2013-ban, közel 10 évnyi napi szintű társalgás után a résztvevők a Facebook közösségi portált kezdték el használni az LA-topik helyett. Ebben az időszakban a résztvevők már jól ismerték egymást, kialakultak klikkek, felmerültek konfliktusok, és valójában a topik nyílt felületén nem volt túl sok mondanivalójuk egymásnak. Ahogy az egyik

résztevő megjegyezte: „a csoportoknak van egy dinamikája, ez most éppen leszál-
lóágban van. Sok oka van ennek, benne van az is, hogy ennyi idő után, ennyi külön-
böző karakterű embernél elkerülhetetlenek a konfliktusok (bár néha kissé túlzóak
– szerintem), benne van az is, sokkal leterheltebbek vagyunk, mint évekkal ezelőtt,
amikor az indexes pályafutásunk indult, mindez megfejelve az év végével. És igen,
benne van az is, hogy a hangsúly óhatatlanul áthelyeződött a Fb-ra”. Ennek követ-
keztében a társalgás az alábbi séma szerint konstruálódott: valaki feltett egy kérdést,
tanácsot kért, és a többiek megpróbálták erre reagálni valamit. A topik tematikusan
kiüresedett, és a résztvevők elkezdték főképpen arra használni, hogy születés- vagy
népnapi köszöntéseket írjanak, vagy drukkoljanak egymásnak egy adott helyzetben
(ez szinte szertartássá vált, és kérésre történt, a „topikdrukk” ebben a közegben egy-
fajta fogalomná vált). Mindez magyarázza azt, hogy miért vált kiemelkedő arányú-
vá a diskurzusban a beszédaktusok szerepe. Ebben az esetben ehhez a jelenséghez
kapcsolódik a vehikulumra történő reflexiók 8 százalékos aránya is (lásd pl. a fenti
idézetet is): a résztvevők gyakran vitatkoztak magának a topiknak a funkciójáról és
működéséről. Nyilvánvalóan érdemes lenne a metapragmatikai jelzések vonatkozá-
sában egy olyan elemzést elvégezni, amely a diskurzus kezdeti, tartalmas és végső,
kiüresedett szakaszát veti össze. A legnagyobb arányú metapragmatikai jelzések
vonatkozásában a két mintát összevetve tehát az látható, hogy a BT-minta inkább
a referenciális jelenetre, az LA-minta pedig inkább a közös figyelmi jelenetre tör-
ténő reflexiókban mutat nagyszámú megvalósulást a műfajnak megfelelően. Közös
azonban két típus: a diskurzusmarkerek és a megnyilatkozók mentális tevékenységé-
re vonatkozó reflexiók. A deszematizált diskurzusmarkerek feltehetően műfaj-
tól függetlenül is nagyon fontos szerepet játszanak a legkülönbözőbb diskurzusok
szerveződésében, különféle arányokban. A megnyilatkozó mentális tevékenységére
történő reflexiók magas száma azonban vélhetően az internet közvetítette diskurzu-
sok sajátossága, hiszen ahogy fent is említettem, az alapvetően ismeretlen és látha-
tatlan résztvevők számára ezen a felületen rendkívül lényegessé válik, hogy explicit
módon számot adjanak vélekedéseikről, hiedelmeikről stb. Fontos még megjegyez-
ni, hogy ezek között a metapragmatikai reflexiók között vannak olyanok, amelyek
deszematizálódnak, és diskurzusmarker-szerepűvé válnak, például: *azt gondolom*,
vagy a befogadóra vonatkozóan: *tudod*.

7. Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy két internet közvetítette műfajból: a spontán
írásbeli társalgásból és a narratív történetelbeszélésből vett mintán detektálja
a metapragmatikai jelzések típusait, valamint ezek arányait összevesse. Az ösz-
szevetés eredményei nem igazolták teljes mértékben az előzetes feltevéseket.
A metapragmatikai jelzések egyértelműen magas számban vannak jelen mindkét
mintában, így releváns műfajspecifikus jellemzőnek tekinthetjük őket, ám nem
karakterisztikus különbségekkel a kidolgozásuk vonatkozásában. Mindkét dis-
kurzus tartalmaz nyelvi erősen kidolgozott példákat, valamint teljes mértékben
deszematizált megvalósulásokat, a kettő között kontinuumként felfogható átmen-

tekkel. Mindemellett a metapragmatikai jelzések mintázatai a narratív és a társalgási műfajban sokban különböznek is. A történetlebeszélésekben ezek a jelzések többnyire a történet kezdő szakaszában jelennek meg, reflektálva a közös figyelmi jelenetre, egyfajta kontextualizáló elemként, a nagyszámú, referenciális jelentre utaló reflexiót pedig többségében a diskurzusmarkerek és a diskurzusdeixisek jelentik, amelyek szervezik a történetmesélést. Azt mondhatjuk, hogy a metapragmatikai jelzések a történetlebeszélésben háttérelmként jelennek meg. Ezzel szemben a spon-tán társalgásban sokkal inkább az előtérben állnak, folyamatosan a társalgás minden pontján szerepet kapnak, szervezik a társalgást. Dominánsabb funkcióval rendelkeznek a megnyilatkozási vagy a befogadói nyelvi és mentális tevékenységre vonatkozó reflexiók, hiszen ez a fajta internet közvetítette társalgás erősen hálózatosan szerveződik a társalgási mintázatoknak megfelelően, a csoportdinamikák és a résztvevői szerepek mentén.

SZAKIRODALOM

- Bruner, Jerome 1986. *Actual Minds, Possible Words*. Harvard University Press, Cambridge MA. <https://doi.org/10.4159/9780674029019>
- Croft, William 2009. Towards a social cognitive linguistics. In: Evans, Vyvyan – Poursel, Stephanie (eds.): *New directions in cognitive linguistics*. John Benjamins, Amsterdam, 395–420. <https://doi.org/10.1075/hcp.24.25cro>
- Croft, William – Cruse, Alan D. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803864>
- Dér Csilla Ilona 2020. *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*. KRE–L’Harmattan, Budapest.
- Dér Csilla Ilona 2021. Diskurzusjelölő a periférián? A szerintem véleményjelölő beszélt nyelvbeli pozíciójáról. *Magyar Nyelvőr* 145: 312–30.
- Domonkosi Ágnes 2019. A nézőpont szerepe az attitűddeixis műveletében. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Linguistica Hungarica* 45: 75–92.
- Evans, Vyvyan – Poursel, Stephanie eds. 2009. *New directions in cognitive linguistics*. John Benjamins, Amsterdam.
- Furkó B. Péter 2020. *Discourse Markers and Beyond. Descriptive and Critical Perspectives on Discourse-Pragmatic Devices across Genres and Languages*. Palgrave Macmillan, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-37763-2>
- Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.) 2007. *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- Hámori Ágnes 2008. A figyelem és a beszédaktusok összefüggései a társalgásban. In: Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.): *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből*. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 161–201.
- Hámori Ágnes 2012. „Tudunk mi normális hangnemben is társalogni?”. Stílus, személyesség és egyezkedés az internetes fórumokon folyó társalgásban. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 223–62.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kuna Ágnes – Hámori Ágnes 2019. „Hallgatom, mi a panasz?” A metapragmatikai reflexiók szerepei és mintázatai az orvos-beteg interakciókban. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szi-

- lárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. Eötvös Collegium, Budapest, 215–40.
- Laczkó Krisztina 2019. A diskurzuseixis mint a metapragmatikai tudatosság kifejezője. In: Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd (szerk.): *Kontextualizáció és metapragmatikai tudatosság*. DiAgram – Eötvös Collegium, Budapest, 241–64.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2015a. A metapragmatikai tudatosság jelzései számítógép közvetítette társalgási narratívákban. *Beszéd kutatás 2015*: 120–32.
- Laczkó Krisztina – Tátrai Szilárd 2015b. „Évek óta mást se csinálunk”. A többes szám első személyű deiktikus elemek működésének vizsgálatához. In: Bárh M. János – Bodó Csánád – Kocsis Zsuzsanna (szerk.): *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. Magyar Nyelvtudományi Társaság–ELTE, Budapest, 501–14.
- Langacker, Ronald W. 2002. Deixis and subjectivity. In: Brisard, Frank (ed.): *Grounding. The epistemic footing of deixis and reference*. Mouton, Berlin–New York. 1–28. <https://doi.org/10.1515/9783110899801.1>
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar. A basic introduction*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195331967.001.0001>
- Petykó Márton 2012. Az írott beszélt nyelvtől a spontán írott nyelv felé. In: Hattyár Helga – Hugyecz Enikő – Krepsz Valéria – Vladár Zsuzsa (szerk.): *A sokszínű alkalmazott nyelvészet. Tanulmányok az alkalmazott nyelvészet területeiről*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 44–52.
- Rosch, Elenor 1977. Human categorization. In: Warren, Neil (ed.): *Studies in crosscultural psychology*. I. Academic Press, London, 1–49.
- Sandra, Dominik – Östman, Jan-Ola – Verschueren, Jef eds. 2009. *Cognition and pragmatics*. Handbook of Pragmatics Highlights 3. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/hoph.3>
- Sinha, Chris 1999. Grounding, mapping and acts of meaning. In: Janssen, Theo – Redeker, Gisela (eds.): *Cognitive linguistics: foundations, scope and methodology*. Mouton, de Gruyter. Berlin, New York, 223–55.
- Sinha, Chris 2005. Biology, culture and the emergence and elaboration of symbolization. In: Saleemi, Anjum P. – Bohn, Ocke-Schwen – Gjedde, Albert (eds.): *Search of a language for the mind-brain: Can the multiple perspective unified?* Aarhus University Press, Aarhus, 311–35.
- Sinha, Chris 2009. Language as a biocultural niche and social institution. In: Evans, Vyvyan – Pourcel, Stéphanie (eds.): *New directions in cognitive linguistics*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 289–310.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Kiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2013. Funkcionális pragmatika és kognitív nyelvészet. *Magyar Nyelv* 109: 197–204.
- Tátrai Szilárd 2017. Pragmatika. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 899–1058.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Topik és szövegtípus. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 41–8.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 2017. *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tomasello, Michael 2002 [1999]. *Gondolkodás és kultúra*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Tomasello, Michael 2003. *Constructing a language. A usage based theory of language acquisition*. Harvard University Press, Cambridge MA.

- Tomasello, Michael 2011 [2009]. *Mi haszna az együttműködésnek?* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Verhagen, Arie 2007. Construal and perspectivization. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert (eds.): *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press, Oxford, 48–81.
- Verschueren, Jef 1999. *Understanding pragmatics*. Arnold, London, New York, Sydney, Auckland.
- Verschueren, Jeff 2004. Notes on the role of metapragmatic awareness in language use. In: Jaworski, A. – Coupland, N. – Galasinski, D. (eds.): *Metalanguage: Social and ideological perspectives*. Mouton, Berlin, New York.
- Verschueren, Jef – Brisard, Frank 2009. Adaptability. In: Verschueren, Jef – Östman, Jan-Ola (eds.): *Key notions for pragmatics. Handbook of pragmatics highlights 1*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 28–47. <https://doi.org/10.1075/hoph.1.02ver>

Laczkó Krisztina
egyetemi docens
ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék
<https://orcid.org/0000-0001-7708-4108>

SUMMARY

Laczkó, Krisztina

Signals of metapragmatic awareness in internet-mediated discourses

This paper offers an investigation of signals of metapragmatic awareness on the basis of the background assumptions of functional pragmatics. In this framework, metapragmatic awareness means the reflexive attitudes of discourse participants to various linguistic constructions and to the cognitive processes and socio-cultural expectations related to them. By employing a variety of metapragmatic signals, speakers can reflect on their own or their interlocutors' current activity as message senders and/or addressees, or that of third parties, as well as on the organization of the discourse. The paper focuses on the types of metapragmatic signals. The empirical material is provided by two genres of computer-mediated Hungarian communication: thematically unbounded and thematically bounded topics. As a result of an analysis of two connected samples of 200 and 500 contributions, respectively, fourteen types of metapragmatic signals have been differentiated, depending on what the given reflections are aimed at, and proportions of their types have been compared across the two samples. The analysis confirmed the claim that metapragmatic signals operate in narrative discourses as background items and reflect on the organization of the referential scene in the largest number of cases, whereas in spontaneous written conversations, they are far more in the foreground of attention and tend to refer to some aspect of the shared scene of attention.

Keywords: metapragmatic awareness, types of metapragmatic signals, internet-mediated discourse, functional pragmatics